
FARKAS ZOLTÁN

MIT TEHET AZ ETIKA ÉS A FILOZÓFIA TANTÁRGY A REFLEKTÍV ÉS DISZPULZÍV DIÁKOKÉRT?

„Egy pedagógus feladata soha nem az, hogy siránkozzon a kialakult helyzeten, hanem az, hogy felkészítse diákjait az eléjük kerülő kihívásokra.”¹

Gyarmathy Éva a racionális és reflektív gondolkodás iránt fogékony, hagyományos értelemben vett tehetségekkel kapcsolatos jövőképet a következőképp prognosztizálja: „Én már régen kidolgoztam egy diagnosztikai kategóriát, a diszpulziát. Ez azokat a »nehézkés« egyéneket írja le, akik átgondoltan, elemzés és megfelelő következtetések meghozatala után cselekszenek, valamint bizarr viselkedéseik közé tartozik, hogy regényeket olvasnak, kézzel írnak és technikai eszközök nélkül számolnak. Legtöbbjük még zenélni is tud. Ezeket kell majd kezelni. A »normálisak« gyorsan meg tudnak szerezni információkat, gyorsan döntenek, sikeresen működnek majd. Másrészt egyre több olyan gyereket látok, akiket álmodozóknak hívhatunk (a mai diagnózis szerint figyelemzavar), akiknek tele van a feje képekkel, de azokat nem tudják rendszerré összerakni, egy dologra nem tudnak figyelni. A következő generációban ezek az álmodozók fognak csodákat kitalálni, a nyüzsgő többség pedig majd megcsinálja azokat”.²

Veszélyben a diszkurzívan és reflektíven gondolkodó tehetségek?

Ahhoz, hogy korrekten megítélhessük a fenti, részben optimista kijelentést, röviden fel kell vázolnunk a Z és az alfa generáció már kialakult, illetve előre jelezhető kohorszélményeit, majd ezeket az „ismérveket” ütköztetjük az etika és a filozófia tantárgyi elvárásokkal.³

A **Z vagy netgeneráció** (1995–2010 között születettek nemzedéke), bár nem tekinthető homogénnek, mégis a következő aspektusok jellemzők a leginkább a képviselőire: a világháló a természetes közegük, innen szerzik információik

-
- 1 Bognár Gergely: Miért és hogyan tanítsunk filozófiát? http://www.tani-tani.info/miert_es_hogyan_tanitsunk_filozofiat_a_gimnaziumban (Letöltés ideje: 2018. 05.12.)
 - 2 Balla István: Elbutul a Facebook-nemzedék? Interjú Gyarmathy Éva pszichológussal, <http://fn.hir24.hu/itthon/2012/02/17/elbutul-a-facebook-nemzedek/> (Letöltés ideje: 2017. 07. 10.)
 - 3 http://iflgazdasag.blog.hu/2016/10/25/a_z_es_alfa_generaciokkal_er_veget_az_mlm_magyarorszagon?token=0f83d9769738ef3246852419b8d36fd3 (Letöltés ideje: 2017. 09. 05.)

java részét, s mint „bedrótozott” nemzedék a *multitasking* által szokatlanul intenzív életet élnek, emiatt a praktikus dolgokban a figyelemmegosztás képessége révén jól eligazodnak. Korukhoz képest fejlett problémamegoldó képességük és gyakorlatorientált életvitelük azonban rontja a koncentrációképességet, az absztrakciós eljárások terén is elmaradoznak a korábbi generációktól, s mivel szabadidejük jelentős részét a virtuális térben töltik, így az interperszonális kapcsolatok és konfliktuskezelés terén is hátrányt szenvednek. Emellett a rájuk zúduló polifonikus és hatványozott elvárások miatt nárcisztikusabbá, türelmetlenebbé, szorongóbbá válnak, s az olykor túlzott megfelelési kényszereknek, az elidegenedésnek köszönhetően a szeparációs szorongás, a depresszió, illetve az agresszió jelei is egyre gyakrabban mutatkoznak meg. Az ún. *korlátozott kód* (Bernstein) egyre elterjedtebb alkalmazása folytán nehezebben is kommunikálnak, ez azonban nem vonatkozik az érzelmeik kifejezésére, mert azokat sokkal erőteljesebben nyilvánítják ki (részint nárcizmusuknak, részint szorongásuknak köszönhetően).⁴

A fogyasztói társadalom a korábban megszokottakhoz képest (amikor szinte teljes egészében a felnőttek jelentették a vásárlóerőt) gazdaságilag sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít a gyermekeknek és a fiatal felnőtteknek, mivel az egyes vállalatok részint a szülői, részint pedig a saját maguk által megkeresett jövedelmeket igyekeznek magukhoz becsatornázni.⁵ Ezt a tendenciát kétségtelesen igazolja a már a kisgyermekeket is sújtó reklámdömping, mely számos pszichológiai „trükk” révén igyekszik rávenni őket a fokozódó mértékű fogyasztásra. A celebesedés „divatja” pedig az értékek sajátos átértékelődését vonja maga után, s e tekintetben a médiának már nem is pusztán értéktorzító hatása lehet a veszélyes, hanem az is, hogy az egyre inkább eliminálni képes azt a morális közeget, amelyben a korábban megszokott „természetes” módon szocializálódtak az egymást követő nemzedékek. A celebvilág fake- vagy szimulákrumvilága is olyan hatásmechanizmusokat indíthat be, mely a moralitást átrendezi, vagy még inkább a moralitás iránti érzéket és a szociális kompetenciákat erőteljesen beszűkíti, hamis paradigmákkal helyettesíti, ami az egészséges közösségi lét kiépülését gátolja, egyúttal azonban a konfliktusok számát is szaporíthatja.⁶ A neomédia nem igyekszik komplexen és a maga összefüggéseiben láttatni a valóságot – mivel nem hisz ezen koherens rendszer létezésében sem – sokkal inkább kineveti, eltávolítja a posztmodern média a megélt valóságot is.⁷

4 Jánk István: Nyelvi szocializáció – a nyelvi kódokról általánosságban <https://www.nyest.hu/hirek/nyelvi-szocializacio-a-nyelvi-kodokrol-altalanossagban> (Letöltés ideje: 2017. 10. 25.)

5 Townsend, John: Kamaszhatárok. Mikor mondjunk igent és hogyan mondjunk nemet a kamaszoknak?, Budapest, Harmat. 2014., 244.

6 Silverstone, Roger: Médiaerkölcs, Napvilág K., Bp., 2010., 17., Vö. Tari Annamária: #yz Generációk online, Tericum, 2015, 64–65.

7 Durbák Ildikó: Miért nem érti egymást az X, Y és a Z generáció? (2013) http://www.profession.hu/cikk/20131018/miert_nem_erti_egymast_az_x_y_es_a_z_generacio/3530 (Letöltés ideje: 2017. 07. 20.)

Az **alfa generáció**⁸ (2010 után születettek) egyes kohorszélményei a Z-hez képest fokozottabban jelentkeznek, másfelől teljesen új jelenségek is prognosztizálhatók. A digitális bennszülött Z generációhoz képest hamarabb és nagyobb dózisban találkozik a digitális világgal, az óvodáskorúak 50–70%-a valamely digitális eszköz „használója”, s közülük sokan hamarabb tanulják meg ezen eszközök használatát, mint a járást. Ez azért is figyelemre méltó jelenség, mert a csecsemők agya a külső ingerek (pl. mozgás, a társas interakciók, alkotó tevékenység) hatására az első két életévben megháromszorozódik, vagyis egyáltalán nem közömbös, hogy milyen környezeti hatások érik a gyermekeket. „A mai gyerekeket a közvetlen tapasztalatok hiánya egyre jobban akadályozza abban, hogy hő- és egyensúlyérzéküket, szaglásukat és ízelelőüket, tapintás- és mozgásérzéküket kifejlesszék. Ezeket a lemaradásokat, hátrányokat vajon miként tudja az iskola korrigálni?”⁹ Nagyon fontos annak tisztázása, hogy az egyes digitális eszközök mely életkortól ajánlhatók, hiszen bizonyos pozitív hatások (pl. a finommotorikus készségek erősödése) ellenére is a korai használat sokat árthat, s egyrészt a későbbi fejlődést jelentősen korlátozhatja, másrészt komoly hátrányba kerülhetnek az ily módon veszélyeztetett kisgyermekek a digitális eszközöket korrekt módon használó kortársaikkal szemben.¹⁰ Ebből a szempontból igen figyelemreméltó tény, hogy a szilícium-völgyi fejlesztőcégek vezetői a gyermekeiket 14 éves korukig távol tartják az IKT-eszközök használatától, s alapvetően hagyományos oktatási intézményekbe járatják őket.

Összegezve a két generáció kohorszélményeit megállapítható, hogy a korábbi nemzedékekhez képest más a tapasztalati bázisuk, ami számos nélkülözhetetlen készség és képesség gyengülésével jár. „A felmérés tehát igazolta azt a sejtést, hogy a 2016 szeptemberében iskolát kezdő generáció tagjainak tapasztalati bázisa eltér a korábbi generációkétól, pedig ezek a hiányosságok jelentős hatással vannak a matematika tanulására és tanítására, sőt a szociális kapcsolatok kialakítására, a kudarcátűrés, illetve a győzelemhez/vereséghez kapcsolódó viselkedési forma megtanulására. Ezeknek a klasszikus játékoknak a jelentős részével ugyanis nem lehet egyedül játszani, mindig van bennük győztes, és mindig lesznek vesztesek, továbbá elengedhetetlen bennük a szabályok követése. (...) A klasszikus játékok háttérbe szorulásával párhuzamosan előtérbe kerültek az egyedül játszható digitális, szórakoztató játékok. A szociális fejlődés visszamaradása mellett egyéb hatásaik – pozitívak és negatívak

8 „Nem véletlen a dátum, hiszen ez volt az az év, amikor bemutatták az iPad-et, megalkották az Instagramot, és az „app” lett az év szava.” Kovács Kitti: Mi vár az Alfa generációra? – Avagy digitális kisbabák a munkaerőpiacon, <http://mindset.co.hu/mi-var-az-alfa-generacio-ra-avagy-digitalis-kisbabak-a-munkaeropiacon/> (Letöltés ideje: 2017. 07. 28.)

9 Dr. Pusztai Erzsébet: Miért nem beszélgetsz velem, apu? (2007) <http://www.tanulasmodszertan.hu/blog/2007-12-06-miert-nem-beszelsz-velem-apu/> (2017. 07. 05.)

10 Konok Veronika: Digitális kisbabák, avagy mi lesz veled, Alfa-generáció?, http://divany.hu/szuloseg/2016/08/04/digitalis_kisbabak_avagy_mi_lesz_veled_alfa-generacio/ (Letöltés ideje: 2017. 07. 05.)

egyaránt – megfigyelhetők ezeknek a játékoknak. Fejlődik a szem-kéz koordináció, ezzel szemben csökken a kéz izmainak fejlődése, ami az írás szempontjából elengedhetetlen. Javul a figyelemmegosztás képessége, viszont csökken a koncentráció, a figyelemtartás képessége. Extrém módon megnövekszik az azonnali inger-válasz reakció igénye.”¹¹ Lényegi különbség a korábbi generációkhoz képest, hogy míg azok a digitális kütyükre és eljárásokra eszközként tekintenek, addig a Z-k és alfák már sajátos létezőként, *identifikációs térként*.¹² A folyamatos lájkvadászat („*pórázra kötött én*”¹³ jelensége), a fake-profilokkal való folyamatos szembesülés „kényszere”, az exhibícióra épülő nem valódi énprezentáció rombolja az érzelmi intelligenciát, ami viszont a valódi szociális lét nélkülözhetetlen feltétele.¹⁴

Mindkét generáció fokozatosan az oktatás szerves részévé válik, s nem-sokára a munkaerőpiacon találja magát,¹⁵ számos olyan morális dilemmahelyzetet él meg ebben a felkészülési időszakban, amelynek kezelésére fel kell vértéznünk őket is. Számos olyan készséget és képességet kell kifejlesztenünk, illetve megerősítenünk ezen nemzedékekben, amelyeket korábban nem feltétlen iskolai környezetben kellett kialakítani vagy tudatosítani. Ezzel is magyarázható, hogy e két generáció egyre nehezebben találja a hidat a hétköznapi létszféra és a virtuális világ között, ezzel együtt pedig a valóság és a vágyak közötti disszonancia, illetve a motiválatlanság is erősödik, ami csalódással, létbizonytalansággal, szorongással jár. Idővel olyan jelenségeket tapasztalhatunk meg, miszerint a *reflektív személyiségek* kora lejár, s aki így viselkedik, gondolkodik, azt előbb-utóbb „deviánsnak” minősíti a környezete. A tehetségek is előreláthatólag e „deviáns” csoportból fognak kikerülni. A tantervi dokumentumok pedig olyan elvárásokat támasztanak e nemzedékekkel szemben, amiknek egyre kevésbé tudnak majd megfelelni a jelenlegi oktatási környezet adta feltételek (pl. opcionális tantárggyá minősítés, alacsony óraszám, emelt szintű érettségi hiánya, a felvételi eljárásból való kimaradás, az etika esetében OKTV hiánya stb.) mellett. A tantervekben szereplő kompetenciák korrelálnak

11 Pintér Marianna: Milyen tapasztalatokkal kerül az alfa-generáció az iskolába? <http://folyoiratok.ofi.hu/uj-kozneveles/milyen-tapasztalatokkal-kerul-az-alfa-generacio-az-iskolaba> (Letöltés ideje: 2017. 08. 10.)

12 Hajdú Márton: Az online világ személyiségformáló ereje <http://mindset.co.hu/az-online-vilag-szemelyisegformalo-ereje/> (Letöltés ideje: 2017. 08. 22.)

13 Milyen felnőttek lesznek a mai öt-tízévesek? Nagyító alatt az alfa generáció <http://noklapja.nlcafe.hu/noklapja/2016/08/10/milyen-felnottek-lesznek-a-mai-ot-tizevesek-nagyito-alatt-az-alfa-generacio/> (Letöltés ideje: 2017. 08. 22.)

14 „Ha kimaradnak az életünkből a bambulások, az álmodozások, és a »csak úgy lenni« típusú érzések, mert helyettük folyamatosan zenét hallgatunk, vagy mások profilját nézegetjük, akkor jelentősen károsul az önreflexiónk és az érzelmi intelligenciánk. Fontos megjegyeznünk, hogy a billegő önértékelés, a látszólagos nárcisztikus, mégis felfújt ego működés egy olyan biztonsági kötésre vágyik, melyet egy újabb like vagy egy pozitív emotikon csak átmenetileg ad meg.” Uo.

15 Durbák Ildikó: Miért nem érti egymást az X, Y és a Z generáció? (2013) http://www.profession.hu/cikk/20131018/miert_nem_erti_egymast_az_x_y_es_a_z_generacio/3530 (Letöltés ideje: 2017. 07. 20.)

a munkaerőpiaci elvárásokkal – pl. a csapatban történő munkavégzést, tervezés, összmunka, a dinamikusan változó munkafeltételek felismerésének, illetve az azokhoz való alkalmazkodás képessége. Ez még inkább kiélezi az ítéletalkotás, a döntési helyzetekben való eligazodás (alkalmazkodás), mindezzel együtt pedig a felelősségvállalás kérdését.

A tehetséggondozásban végzett munka is ezt látszik alátámasztani, hiszen azok a tehetségek tudnak igazán kiemelkedő teljesítményt nyújtani, akik képesek a közös munkára, a feladatok megosztására, az elvégzett munka közös kiértékelésére. Bojár Gábor tapasztalatai szerint „A meggyőzés általában jobb, mint az utasítás, és a kevesebb kontroll hatására felelősségteljesebben dolgoznak a beosztottak. Egy jó vezető meghallgatja a beosztottakat, de ő dönt, hogy elfogadja-e a javaslatot vagy sem. A jó főnök bátorítja azokat, akik meg merik fogalmazni a kritikát. (...) az Apple-nél díjat kapott az az alkalmazott, aki a legtöbbet ellenkezett a vezetéssel”.¹⁶ Vajon a fokozódó tantervi terhelés, az ennek nyomán szűkülő időkeretek, az általános és középiskolai képzés egymástól való egyre erősebb eltávolodása, sőt elidegenedése hozzá tud-e segíteni a fent jelzett kompetencia fejlesztéséhez?

A kutatások még csak kezdeti stádiumban vannak, ám az biztosan kijelenthető, hogy a jelenlegi és jövőbeli iskolai generációk másképpen dolgozzák fel az információkat, nehezebben igazodnak el közöttük, sőt a lexikális tudást egyenesen feleslegesnek tartják, miközben az információdömping szorongást okoz, a *túlingerlés* révén pedig sokkal nehezebb lekötni a figyelmüket, és csak tudatos erőfeszítések révén tudjuk elérni a tartós koncentrációt, egy-egy problémára fókuszálni a figyelmüket, viszont épp ezekből adódóan nagyra értékelik az összefüggések alkalmazásának, az egyes elemek közötti kapcsolódási pontok felismerésének képességét. Ezek alapján úgy tűnhet, hogy látszólag egy vesztesre ítélt nemzedék van feljövőben, ami biztosan nem így van, csak annyit állapíthatunk meg, hogy másként közelítenek a valódi, a köznapi és a virtuális valósághoz, mint az őket megelőző generációk. Viszont a korábbi korszakokhoz képest komolyabb kihívások elé is kényszerülnek: „A prognózisok szerint az Alfa generációsok önellátóbbak, magasabban képzetek és felkészültebbek lesznek a kihívásokkal szemben. Ennek hátterében az állhat, hogy az ő generációjuknak kell majd ténylegesen megküzdenni olyan világméretű problémákkal, mint például a globális felmelegedés. Az online oktatás fejlődésének köszönhetően pedig olcsóbban vagy ingyen lehet majd tanulni, a diákok rövidebb ideig lesznek az oktatási rendszer részei. Így az Alfa gyerekek már személyre szabhatják majd a saját tanulmányaikat és nem lesz akadály a élethosszig tartó tanulásnak sem”.¹⁷

16 Uo.

17 Kovács Kitti: Mi vár az Alfa generációra? – Avagy digitális kisbabák a munkaerőpiacon <http://mindset.co.hu/mi-var-az-alfa-generaciora-avagy-digitalis-kisbabak-a-munkaeropiacon/> (Letöltés ideje: 2017. 07. 18.)

Az etika és filozófia „hivatalos” lehetőségei

A fentiekben áttekintettük azon generációk ismérveit és jövőbeli kifutási lehetőségeit, akiknek tagjai jelenleg még az iskolapadban ülnek, illetve alapvetően meghatározzák az iskolai nevelés és oktatás jelenlegi és jövődőlbeli tartalmát. Ezt követően azt kívánom megvizsgálni, hogy a középiskolai etika- és filozófia-oktatás hivatalos keretei (tantervek, érettségi követelmények) mennyiben tudnak hozzájárulni ahhoz, hogy a Z és alfa generációk kiteljesedhessenek, illetve a rájuk váró problémákkal sikeresen nézhessenek szembe.

Általánosságban a két középiskolai kerettantern a „bölcseesség életirányító funkcióját”, komplex (sőt holisztikus) látásmódot szorgalmazó, más szellemi területeket integráló és szintetizáló, (európai és egyetemes) értékhordozó és értékközvetítő, kérdésekre fókuszáló, a (környező) világot alkotó módon megismerő-feltáró jellegét, az egészséges kritikai szemléletet és a tárgyyszerű, indulatmentes vitakultúrát megkövetelő, a szabad, reflexiót preferáló gondolkodást helyezi a tantárgyi tevékenységek homlokterébe, hogy erkölcsileg felelősen gondolkodó, kiegyensúlyozott, harmonikus személyiségek válhassanak a tanulókból.¹⁸ Az etika építve az általános iskolai alapokra a következő feladatokat és egyben lehetőségeket vetíti előre a kerettantern bevezetőjében: „Az etika tantárgy a helyes életvezetéshez nélkülözhetetlen magatartási szabályok értelmének megvilágításával, felelősségtudatuk elmélyítésével és az önfejlesztés igényének megerősítésével felkészíti a tanulókat a személyközi kapcsolatok és a társadalmi együttélés konfliktusainak kezelésére, tudatosítja döntéseik, cselekedeteik erkölcsi jelentőségét. Képessé teszi a diákokat az elfogulatlan vizsgálódásra, méltányos párbeszédre, véleményük szabatos kifejtésére, önálló meggyőződés kialakítására az erkölcs kérdéseiben. A szellemi értékek iránti fogékonyságra, a mások igazsága iránti nyitottságra nevel. Hozzájárul ahhoz, hogy a tanulók tiszteljék embertársaik erkölcsi méltóságát. Értékeljék és tiszteljék a társadalmi és kulturális sokszínűséget, és váljanak képessé a megértésen, kölcsönös segítségen s a más kultúrák iránti nyitottságon alapuló együttműködésre társaikkal. Ismerjék fel az élővilág gazdag változatosságának értékét.”¹⁹

Az alábbi táblázat a konkrét kerettanterni és érettségi követelményeket, elvárásokat és kompetenciákat veszi számba az adott generációs szempontok és kihívások figyelembevételével.

18 „A filozófiaoktatás az általános fejlesztési területek közül az erkölcsi nevelést, a demokráciára nevelést, az önismeret és a társas kapcsolati kultúra fejlesztését, a családi életre nevelést, a másokért vállalt felelősség és az önkéntesség, valamint a fenntarthatóság és a környezettudatosság fontosságát támogatja sajátos tartalmi elemein, valamint tevékenységformáin keresztül.” Filozófia kerettantern. http://kerettantern.ofi.hu/03_melleklet_9-12/index_4_gimn.html (Letöltés ideje: 2017. 08. 20.)

19 http://kerettantern.ofi.hu/03_melleklet_9-12/index_4_gimn.html. (Letöltés ideje: 2017. 08. 20.)

20 Az ETIKA címszó alatt az Etika kerettanternben és érettségi követelményekben szereplő kitételeket idézzük, az Etika, erkölcsfilozófia címszó alatt pedig a Filozófia kerettanternben és érettségiben foglalt elvárásokat.

A Z és alfa generáció kihívásai	ETIKA elvárások, ajánlások, kompetenciák	FILOZÓFIA
<p>Korlátozott kód használata</p>	<p>Etika:²⁰</p> <ul style="list-style-type: none"> • Filozófiai fogalmak, vallási és irodalmi szövegek, példázatok elemzése, értelmezésük szóban és írásban. • Az ember erkölcsi méltóságáról alkotott fogalmak értelmezése: igazság és szabadság, azaz az öntudatos létezés és a cselekedetünkért és társainkért viselt felelősség közötti összefüggés tudatosítása. 	<p>A filozófia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • A szintetizáló gondolkodás fejlesztése, összefüggések megértése, • a filozófiai szövegek sajátos nyelvezetének megismerése, megközelítési módszereinek elsajátítása <p>Ismeretelmélet:</p> <p>információk önálló rendszerezése és értelmezése, a rendelkezésre álló ismeretforrások áttekintése és értékelése.</p> <p>Politikai filozófia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Az alapvető politikai filozófiai kérdések felismerése szövegekben, hanganyagokban, filmekben. • Különböző szövegek, hanganyagok, filmek vizsgálata alapvető politikai filozófiai kérdések irányából. <p>Logika:</p> <p>Érvelési szerkezetek tudatosítása.</p> <p>Feladat, készségfejlesztés:</p> <p>Esszé írása a felmerülő filozófiai kérdésekről, ennek kapcsán a kérdés világos megfogalmazása, bizonyítékok és cáfolatok kifejtése, következtetések levonása.</p>

A Z és alfa generáció kihívásai	ETIKA elvárások, ajánlások, kompetenciák	FILOZÓFIA
Pórázra kötött én	<p>Etika:</p> <ul style="list-style-type: none"> A helyes önismeret és az önnevelés igényének erősítése. A cselekedeteink minőségét meghatározó erkölcsi képességek (erények, különösen az okosság, igazságosság, bátorság és mértékletesség) jelentőségének belátása, fejlesztésük lehetőségeinek felismerése. Az erkölcsi öngazolási mechanizmusok működése, a rossz példák, a rossz társadalmi gyakorlat hatása az egyéni döntésekre; a nemet mondás nehézsége. 	<p>Feladat, készségfejlesztés: a tárgyyszerű, indulatmentes vita képessége</p> <p>Ismeretelmélet: Információk önálló rendszerezése és értelmezése, a rendelkezésre álló ismeretforrások áttekintése és értékelése.</p>
Szeparációs szorongás, konfliktuskezelés, szociális kompetenciák	<p>Etika: A szolidáris és kooperatív viselkedés, a segítőkészség értékének belátása, alkalmazása konfliktushelyzetekben.</p> <p>Etika, erkölcsfilozófia:</p> <ul style="list-style-type: none"> Érvek gyűjtése saját vélemény alátámasztására, ellenérvek gyűjtése az ellenvélemények cáfolására, meghatározott álláspontok cáfolására, tárgylagos érvelés és a személyeskedés megkülönböztetése. Az emberi cselekvés és annak következménye közötti kapcsolat felismerésének gyakorlása. Élethelyzetekből, aktuális eseményekből eredeztethető, etikai dilemmát hordozó tételekmondattal disputa jellegű feldolgozása. 	<p>Politikai filozófia: A jelenben érzékelhető politikai, társadalmi és gazdasági folyamatok, közéleti események azonosítása a politikai filozófia szemszögéből.</p> <p>Vallásfilozófia: A különböző vallások alaptanításainak összehasonlítása. A vallási meggyőződések eredetének tudatosítása és tiszteltetben tartásának gyakorlása.</p> <p>Feladat, készségfejlesztés:</p> <ul style="list-style-type: none"> a gondolati alternatívák számbavétele Saját maguk és a mások szempontjából nézve is alkalmazzák a választás szabadságát, valamint tudatosítják e szabadság (közösségi) korlátait.

A Z és alfa generáció kihívásai	ETIKA elvárások, ajánlások, kompetenciák	FILOZÓFIA
Empátiadeficit	<p>Etika:</p> <ul style="list-style-type: none"> Egyéni vélemény kialakítása, felülvizsgálata, fejlesztése a más véleményekkel való párbeszédben. A méltányos vita szabályainak és készségeinek elsajátítása. Az elkötelezettség és az elfogulatlanság igényének összeegyeztetése. A szeretet, megértés, türelem, hűség, bizalom és odaadás értékének tudatosítása. A másokkal való együttérzés, azonosulás képessége. 	<p>Feladat, készségfejlesztés:</p> <ul style="list-style-type: none"> a gondolati alternatívák számbavétele Saját maguk és a mások szempontjából nézve is alkalmazzák a választás szabadságát, valamint tudatosítják e szabadság (közösségi) korlátait.
Felelősségvállalás	<p>Etika:</p> <p>A kötelességtudat és az autonóm viselkedés közötti összefüggés felismerése.</p> <p>Etika, erkölcsfilozófia:</p> <ul style="list-style-type: none"> Az emberi cselekvés és annak következménye közötti kapcsolat felismerésének gyakorlása. A globális világ kihívásaira kínált erkölcsfilozófiai válaszok. 	<p>Filozófiatörténet:</p> <p>Egzsztencialista etika: szabadság, választás, felelősség, szorongás (Kierkegaard, Heidegger, Sartre, Jaspers).</p> <p>Feladat, készségfejlesztés:</p> <p>Élethelyzetekből, aktuális eseményekből eredeztethető, etikai dilemmát hordozó tételekmondattal disputa keretében történő feldolgozása.</p>
Figyelemzavar, koncentráció-képesség	<p>Etika:</p> <p>A következtetés, érvelés, bizonyítás és cáfolat szabályainak alkalmazása, az ettől eltérő gondolkodásmódok (sejtés, hit, képzelet, kétely, bizalom stb.) jelentőségének belátása.</p>	<p>Logika:</p> <p>Érvelési szerkezetek tudatosítása.</p> <p>A filozófia:</p> <p>A szintetizáló gondolkodás fejlesztése, összefüggések megfigyelése.</p>

A Z és alfa generáció kihívásai	ETIKA elvárások, ajánlások, kompetenciák	FILOZÓFIA
Összefüggések, kapcsolódási pontok feltérképezése iránti affinitás	<p>Etika:</p> <ul style="list-style-type: none">• a magukétól eltérő nézetek elfogadása, megértése és tisztelete.• a fenntarthatóság mellett elkötelezett magatartás fontosságának tudatosítása <p>Etika, erkölcsfilozófia:</p> <ul style="list-style-type: none">• Érvek gyűjtése saját vélemény alátámasztására, ellenérvek gyűjtése az ellenvélemények cáfolására, meghatározott álláspontok cáfolására, tárgyalagos érvelés és a személyeskedés megkülönböztetése.• A globális világ kihívásaira kínált erkölcsfilozófiai válaszok megismerése.• A globális világ kihívásaira kínált erkölcsfilozófiai válaszok.	<p>A filozófia:</p> <p>Feladat, készségfejlesztés:</p> <p>A szintetizáló gondolkodás fejlesztése, összefüggések megfigyelése,</p> <p>Ismeretelmélet:</p> <ul style="list-style-type: none">• A megismeréssel, megértéssel és értelmezéssel összefüggő észrevételek, kérdések és nehézségek megfogalmazása a tanulás hétköznapi tevékenysége során szerzett tapasztalatok alapján.• Információk önálló rendszerezése és értelmezése, a rendelkezésre álló ismeretforrások áttekintése és értékelése. <p>Tudományfilozófia:</p> <p>Tudományos érvek kritikai értékelése.</p> <p>Logika:</p> <p>Érvelési szerkezetek tudatosítása.</p>

A Z és alfa generáció kihívásai	ETIKA elvárások, ajánlások, kompetenciák	FILOZÓFIA
<p>Vállalkozókékv</p>	<p>Etika: Rendelkeznek az etikai és közéleti vitákban való részvételhez, saját álláspontjuk megvédéséhez, illetve továbbfejlesztéséhez szükséges készségekkel és képességekkel.</p> <p>Etika, erkölcsfilozófia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Az emberi cselekvés és annak következménye közötti kapcsolat felismerésének gyakorlása. • A globális világ kihívásaira kínált erkölcsfilozófiai válaszok megismerése. • Élethelyzetekből, aktuális eseményekből eredeztethető, etikai dilemmát hordozó tételek megdiszputálása keretében történő feldolgozása. 	<p>Ismeretelmélet: A saját tapasztalatok és reflexiók gazdagítása a filozófiai hagyomány hasonló területein felmerülő kérdésekkel, kísérletekkel. A megjelölt tematikai egységekkel kapcsolatos információk önálló rendszerezése és értelmezése, a rendelkezésre álló ismeretforrások áttekintése és értékelése.</p> <p>Politikai filozófia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Az alapvető politikai filozófiai kérdések felismerése szövegekben, hanganyagokban, filmekben. A jelenben érzékelhető politikai, társadalmi és gazdasági folyamatok, közéleti események azonosítása a politikai filozófia szemszögéből. <p>Feladat, készségfejlesztés: Beszámoló, kiselőadás tartása önálló gyűjtő-, illetve kutatómunkával szerzett ismeretek alapján egy választott filozófiai problémáról.</p>

A táblázatban jelzett elvárások, módszerek, feladatok olyan tanulási környezetben alkalmazandók, melyben „... az elemző gondolkodás szorul háttérbe, és jön (újra) az egészséges, az élményeket elsősorban vizuálisan megragadó gondolkodás”.²¹ Ebből adódóan felvetődik a kérdés, a Z és az alfa generációnak melyek azok a jelenségei, készségei, képességei, amelyekre célszerű felfigyelni a filozófia- és etikaoktatás optimalizálása kapcsán.

A filozófia és etika iránt érzékeny új nemzedékek jelzései

E két nemzedék etikai és filozófia tantárgyi fejlesztésében eddigi tapasztalatokból kiindulva a következő szempontokat célszerű alapul vennünk. A gyermekek továbbra is szerfelett nyitottak a kísérletezés, a nem paradigmaticus, hanem kreatív problémamegoldásra. (Pl. egy új eszköz esetében nem a használati utasítást bújják, hanem az új eszközt próbálgatva, addigi tapasztalataik révén járják be a felhasználási területeket.) Rendkívül kíváncsiak, ennél fogva „szeretnek és tudnak is tanulni, mint minden fiatal, lételemük a fejlődés, de ezt strukturált és irányított formában szeretik, az »edutainment« – szórakoztatva tanítás és a »gamifikáció« – játékosítás a két kulcsszó az oktatásukban”.²² A problémafelismerés és megoldás főleg akkor sikeres az esetükben, ha maga a probléma az őket érintő, körülvevő világra reflektál. Bizonyos bölcséleti attitűdökre és készségekre már gyermekkortól kezdve igényük van, vagyis már attól fogva, hogy egy gyermek ráeszmél a körülötte lévő világra. Soha nem késő észlelnünk: „a filozófia elszegényedett azáltal, hogy nem fordított kellő figyelmet a gyermekkorra”. Jaspers is alkalmasnak vélte a gyermekeket az ilyen, nem tudományos jellegű, igazságkeresésre és létmegértésre törekvő filozofálásra, mivel a gyermekekben ez a képesség és igény eleve benne rejlik (gondoljunk csak a gyermekekből folyamatosan áramló kérdésáradatra), csak hogy mivel „alkalmatlannak” ítélik őket a bölcselkedésre, így felnőttekükre éppenséggel hagyjuk elcsökevényesedni, sőt kiveszni az ős- vagy ösztönösen bennü(n)k szunnyadó „filozófust”.

A fenti ötlet módszertanát a gyermekfilozófia (*Philosophia for Children*) irányzata dolgozta ki, amely Matthew Lipman kezdeményezéseképpen speciális, az életkori sajátosságokat teljes mértékben figyelembe vevő metodikából indult ki. Jól tükrözi ezt a program német elnevezése, a philosophieren *mit* Kinder, vagyis a gyermekek bevonása a gondolkodásba, bölcselkedésbe. Lipman kiindulópontja, hogy az oktatási szisztémák alapvetően arra szocializálják a diákokat, hogy kérdésekre válaszoljanak, ahelyett hogy felismerjenek és felfessenek kérdéseket, problémákat, illetve, hogy meg tudják ezeket relevánsan fogalmazni.

21 Balla István: Elbutul a Facebook-nemzedék? Interjú Gyarmathy Éva pszichológussal, <http://fn.hir24.hu/itthon/2012/02/17/elbutul-a-facebook-nemzedek/> (Letöltés ideje: 2017. 07. 10.)

22 Fülöp Hajnalka: Hogyan bánjunk a Z generáció tagjaival? (2015) <http://moderniskola.hu/2015/03/hogyan-banjunk-a-z-generacio-tagjaival/> (Letöltés ideje: 2017. 07. 22.)

A szókratészi bábáskodó módszert alkalmazó ún. *kérdező közösségek* (*community of inquiry*) létrehozásában látja annak garanciáját, hogy a gyermekek észrevétlenül tudatosítják magukban a kritikai-kreatív gondolkodást, fejlesztik ki a tévedések, zsákutcák felismerése és ezek jótékony hatásának elismerése révén a gondolat kísérletekre való természetes hajlamot. A kérdező közösségek ugyanis önkorrekciós, önépítő módszerrel dolgoznak, vagyis a pontos gondolkodás kívánalmainak megfelelően kulcsfontosságú szerepet tulajdonítanak az egymásra reflektáló kérdéseknek (kontextusérzékeny gondolkodás), és nem elleplezni kívánják a gondolkodás során felmerülő fogyatékosságokat és nehézségeket, hanem azok fel- és beismerésére ösztönöznek, hogy ezáltal orvosolva azokat képesek legyünk továbblépni. Ezáltal váltak nyitottabbá, toleránsabbá a dialógusra, fogékonyabbá a demokratikus megoldásokra, mint a filozófia lehetőségétől megvont (vagy abból tudatosan kirekesztett) társaik. Számos készségük és képességük is jobban kifejlődött – pl. érvelés, reflexió, döntések, konfliktusmegoldás, konszenzusképesség, önállóság, helyzetfelismerés, szolidaritás, etikai megközelítés, dogmatizmus-ellenesség, érdeklődés, a felfedezés igénye.²³

Ezzel összefüggésben mindenképpen fontos tehetségtünetnek minősül, ha tudatosulnak a diákokban azok a nemzedéki „hátrányok” amelyeket a fentiekben fejtettünk ki, és ennek – akár egyéni, akár közösségi – értelmezésére törekszik. Fel kell figyelniük azokra a diákokra is, akik a tantárgyi kereteken túlnyúló, a tanórát „zavaró” kérdéseket tesznek fel. Ezek tanórán kívüli továbbgondolására, megvitatására, esszészerű kifejtésére, az adott problémában való kutatáson alapuló elmélyülésre mindenképpen lehetőséget kell biztosítanunk, illetve mentorálnunk kell a diákokat, hiszen a morális, (erkölcs)filozófiai továbblépésnek ez lehet az első néhány lépése. Ugyancsak ki kell éreznünk a (morál) filozófiai tehetséget azokból a szituációkból, melyekben a diákunk a kortársai-ban ellenérzést kiváltó, „felnőtt” felvetésekkel és megoldásokkal áll elő, ami a komplex, holisztikus jellegű megközelítésekre utalhat. Egyre gyakoribb, hogy a diákok a fiatal felnőttkori változásoknak és kihívásoknak köszönhetően olyan alapvetően pszichológiai jellegű problémákat vetnek fel, amelyek iránti sajátos érzékenység ugyancsak annak jele lehet, hogy érteni kívánja a maga körüli világot, s ebben a szokásos kereteken is szeretne túllépni. Ezt az attitűdöt tudatos készségfejlesztéssel a bölcselkedés szolgálatába lehet állítani, ami nem feltétlenül jelenti azt, hogy az ilyen diákból minifilozófust teremtünk, sokkal inkább azt, hogy egy a tantárgyakon túlmutató komplexebb, diszkurzív jellegű gondolkodás elsajátíttatása révén hozzásegítjük ahhoz, hogy megtalálja a maga autentikus életútját.

A diszkurzív, logikai-elemző gondolkodásmód azonban egyre inkább a „deviancia” tartományába csúszik át, hiszen a közoktatásban szereplők egyre nagyobb hányada a kinezetikus és az élményeken, valamint a vizualitáson alapuló digitális kultúrát tekintik sajátjuknak, mivel ilyen feltételek közepette szocializálódnak.

23 http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop412b2/2013-0012_farkas_zoltan_filozofia/farkas_zoltan_filozofia_5_5.html (Letöltés ideje: 2017. 09. 05.)

Ebből adódóan azzal a diákkal, aki ezen analitikus gondolkodás iránt érzékeny, mindenképpen érdemes a filozófiában és az etikában rejlő lehetőségeket megismertetni, még akkor is, ha nem ezt az irányt tekinti mérvadónak tehetségének kibontakoztatása terén, hiszen számos olyan eszközzel és módszerrel vértesshetjük fel, mely gondolkodásában minden téren támogatni fogja. Részint igaz mindez azokra a tanítványainkra is, akikhez jobbára az analógiás gondolkodás áll közelebb.

Szenteljünk a szokásosnál is nagyobb figyelmet azon diákjainkra is, akik különösen nyitottak olvasmány-, film- és egyéb élményeik hatására az ún. *határhelyzetekre*, illetve akik megélt vagy megismert *kognitív disszonanciahelyzetekről* számolnak be. Ők minden bizonnyal eljutottak a rácsodálkozás és kételkedés azon fázisába, amit Platónról Jaspersig a filozófusok többsége a bölcselkedés eredetének tekint.

Az utóbbi években egyre meghatározóbb azon diákok száma, akik „pusztán csak” egy etika érettségi projektmunka elkészítésére adják a fejüket, majd menet közben, leginkább az önálló kutatómunka hatására egyre jobban elmélyülnek az adott kérdéskörben, majd ezen keresztül olyan új szempontokra figyelnek fel, melyek felfedik előtte a holisztikus problémafeldolgozás előnyeit. Gyakran tudnak kiszakadni a reprodukatív gondolkodás keretei közül az etika-érettségi közben elvárt kutatómunka révén. Az ilyen diákokat is érdemes megnyerni a filozofikus jellegű gondolkodásnak – még ha idő híján erre javarészt csak a szóbeli vizsgatémák megtárgyalása kapcsán van idő.

A tehetségazonosítás legegyszerűbb módozata az, amikor a diák maga jelentkezik filozófia szakkörre, s kreatív tevékenységével, etikai és filozófiai problémák iránti affinitásával ennek kétségbevonhatatlan tanújelét is nyújtja. Ezt követően közös konzultáció révén könnyen behatárolható a továbblépés leoptimalisabb módja.

Az önkéntesség számos más területen is segítheti a tehetséggondozást is. Például amennyiben a diák rendszeresen vesz részt a filozófiai teaház, valamint a filozófiai diáktalálkozók (FIDI) rendezvényein, előadásokon, versenyeken (esszé pályázatokon), látogat filozófiai tematikájú közösségi oldalakat stb. Persze ez sem jelent egyértelmű elkötelezettséget, hiszen vannak olyanok is, akik egyfajta kitüntetésnek, figyelemfelhívásnak, identitást erősítő eszközként tekintenek az ilyen rendezvényekre. Ám ez a fajta érzékenységgel egyúttal az érdeklődés az önkeresés, önépítés jele is lehet, s ha ebben támogatjuk, nagy valószínűséggel más területen is kamatoztatni fogja tehetségét.

Összegzés

Az eddigi tapasztalatok alapján elmondható, hogy egyre több olyan tehetséges diák van, aki affinitást érez a filozófiai jellegű tevékenységformák iránt, de kellő alkalma, lehetőségek híján ritkán adódik alkalma arra, hogy felfedezze magában ezeket az erényeket. Azonban arra a veszélyforrásra, hátráltató helyzetre

is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy az etika és a filozófia iránt elmélyültebben érdeklődő tehetséges diákokra a kortársaik gyakran neheztelnek, gyanúsak, sőt olykor „deviánsnak” tartják. A sajátos gondolkodásmódjuk, kérdéstechnikáik, kritikai érzékenységük, koravénységük miatt a diákok, valamint a tanárok egy része csodabogárnak, vagy rosszabb esetben az „órát zavaró tényezőnek” tartja, s gyakran javasolják ezeknek a tehetséges diákoknak, hogy foglalkozzanak inkább „komolyabb” tantárgyakkal (értsd: kötelező érettségi vagy felvételi (többször)pontot nyújtó tantárgyak). Ezek a „hajlamok”, attitűdök azonban arra intenek bennünket, hogy felkaroljuk az ilyen nyitott tanítványokat, tehetségeket, és ennek érdekében teremtsünk minél több olyan lehetőséget és fórumot, ahol ezek a tehetségek otthonra lelnek – illetve tanítsuk meg őket arra, hogy proaktív módon maguk is teremtsenek ilyen alkalmakat.

A filozófiára és etikára érzékeny diákok felkarolása annál is indokoltabb, mert a filozófiai gondolkodás egyaránt kiszorulóban van mind a pragmatizmusba és a gyakorlati teendőkbe belefeledkező, értékzavarral küszködő közgondolkodásból, mind pedig a középiskolai oktatásból.